

Rəssam qadınlarımız...

Çoxəsrlik tarixə və zəngin bədii ənənələrə malik olan Azərbaycan rəssamlıq sənəti istedad sarıdan korluq çəkməyib və tarixin müxtəlif dövrlərində fərdi keyfiyyətlərə malik parlaq yaradıcı simalar yetişdirib. Bu yaradıcıların içərisində qadınlar da az olmayıb. İstər Qərb, istərsə də Şərq qadınları tarixin müxtəlif dövrlərində eyni taleləri yaşayıblar. Öz şəxsi həyatını, karyerasını qazanmaq üçün fədakarlıq etmək, iradə və əzmkarlıq göstərmək hər iki coğrafiyada daha çox qadınların payına düşüb desək, yarılmırıq. Bu prosesdə şəxsi və ictimai həyatda maneələrə duruş götürə bilən qabaqcıl xanımlar isə xüsusi rəğbət doğurub. Dünya rəssamlıq sənətində ad çıxarmış qadınlar intibah dövründən tutmuş konseptualizmə qədər böyük tarixi mərhələdə hər zaman görünən olublar. Müəyyən istisnalar olsa da, Azərbaycan rəssamlığında qadınların daha çox sənətə gəldiyi XX əsr incəsənətimizə çoxsaylı adlar bəxş edib və hazırda da bu sıra genişlənməkdədir...

Azərbaycan ədəbiyyatında özünəməxsus imzaya sahib olan Xurşidbanu Natəvan (1832-1897) həm də milli rəssamlığımızda öz izini qoyub. Başdan-başa sənətə yönlənən bu əsilzadə xanımın yaratdığı dəyərli ədəbi irslə, xeyrixah əməlləri ilə yanaşı, incə gözəlliyə, zərif duyğulara malik rəsmləri, yüksək zövqlə işlədiyi bədii tikmələri onu həm də istedadlı rəssam kimi təqdim etməyimizə əsas verir. El

içində "Xan qızı" kimi tanınan şair-rəssam lirik, sentimental xarakterə malik qrafik lövhələrində şeirlə rəsmi ortaq cəhətlərini birləşdirməyə nail olub. Onun rəsm müəlliminin isə bibisi Gövhər xanım olduğu məlumdur...

Natəvanın özündən sonra qoyduğu qiymətli bədii irs içərisində 227 səhifəlik "Gül dəftəri" adlı albomu mühüm yer tutur. Burada onun şeirləri ilə yanaşı, birbaşa təbiətdən işlədiyi gözəl rəsmləri mövcuddur. Bir sözlə, bu albom hərtərəfli yaradıcı istedadla malik Natəvanı həm şair, həm də rəssam kimi təqdim edir. Albomda karandaş və sulu boya ilə çəkilmiş çiçək təsvirləri və mənzərə rəsmlərini görmək olar. "Lalə", "Qərənfil", "Süsən", "Qızılgül" və digər nəbatı motivli rəsmləri onun bədii-estetik dəyərini daha da artırıb. Bu rəsmlər öz təsvir üslubuna görə də yeni yaradıcılıq manerasını təqdim edir. Avropa ənənələrinə bələd olan rəssam həm də çox qiymətli miniatür üslubundan istifadə edərək öz rəsmlərini peşəkər şəkildə Şərq ilə Qərbin sənət vəhdətində yaradıb. Onun burada öz poeziyasını illüstrasiya etdiyini də söyləyə bilərik.

Natəvanın incə rəsm, gözəl kolorit həllinə malik rəsmlərində rəssam üçün vacib olan iti müşahidəçilik, təsvir etdiyi natürlərə emosional ovqat verməsi duyulur. Onların hər birində şair təbiətinə xas lirik hiss və həyəcan vardır. Burada həyatının son

dönəmini hüzn içərisində yaşamış "Xan qızı"nın qüssəli ana duyğularını da izləmək mümkündür.

"Gül dəftəri" həm də cildinin yüksək zövqlə, ipək sap və muncuqlarla işlənmiş tikməli tərtibatı ilə diqqətçəkəndir. Onun bir üzü yenidən sevimli çiçəklər, digər üzü isə ağac təsvirləri ilə işlənib və həzrlənən tarixi həm miladi (1886), həm də hicri tarixlə (1304) qeyd edilib.

Şairənin bədii irsi təkcə rəsmlərdən ibarət deyil. Belə ki, o, bütün həyatı boyu dekorativ-təbii sənət sahəsində müxtəlif funksiyalı gözəl nümunələr yaratmağa nail olub. Bu mənada Natəvan xanımın Qafqaz səfəri çərçivəsində Bakıda olan məşhur fransız yazıçısı Aleksandr Düma ilə görüşündə onu öz sənəti ilə heyran etməsi və qiymətli bədii tikmələrindən birini - pul kisəsini ona hədiyyə etməsini qeyd etmək olar. Güləbətin texnikasında işlədiyi yaxalıq, bəşmaq, rəngarəng naxışlarla, bitki elementləri ilə tərtib etdiyi xurcun, müxtəlif geyim nümunələri və s. onun incə zövq və hərtərəfli istedadını nümayiş etdirir.

Tiflisə səfəri Xurşidbanu Natəvanın bir rəssam kimi formalaşmasına mühüm təsir göstərib. Burada mövcud olan mühit, Avropa rəssamlıq ənənələrini öyrənmək imkanı əldə etməsi, həm də ona yeni mövzular vermişdi. O, Tiflis səfəri zamanı "Metex qalası", "Şeyx Sənan dağı" və digər mənzərələri işləmişdi. "Bakı mənzərəsi", "Dağlara yol", "Dəniz kənarı", "Məscidli qala", "Sahil kənarında körpü" isə onun paytaxtda olarkən işlədiyi dəyərli və yeni bədii xarakterə malik rəsm əsərləridir.

Azərbaycan təsviri sənətində özünəməxsus yer tutan qadın sənətkarlardan biri Qeysər Kaşiyeva-Seyidbəylidir (1893-1972). O, XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan təsviri sənət məkanına realizm ənənələrini gətirən rəssamlardandır. Tiflisdə dünyaya gəlmiş Q.Kaşiyeva-Seyidbəyli həm də bu şəhərdə fəaliyyət göstərən məktəbdə təhsil alıb. Müasir düşüncəli, cəsarətli xanım kimi tanınan Qeysər xanım musiqi istedadına da malik imiş.

Tarixə nəzər salsaq, onun Şərq qadını üçün çox çətin zamanlarda ulduz kimi parladığını söyləyə bilərik. O, 7 yaşında ikən valideynləri tərəfindən "Müqəddəs Nina" məktəbinə qoyulur. 1907-1908-ci illərdə isə o, Tiflisdə İncəsənəti Təşviq Cəmiyyətinin nəzdindəki rəssamlıq məktəbini oxuyaraq, məktəbi bitirməsi ilə bağlı şəhadətnamə alır. Elə buna əsasən o, haqlı olaraq ilk peşəkər təhsil almış azərbaycanlı rəssam kimi qəbul edilir. Qeysər Kaşiyeva-Seyidbəylinin istedadını aşkar edən və onu rəssam olmağa ruhlandırın "Molla Nəsrəddin" jurnalından yaxşı tanıdığımız Oskar Şmerlinq və Qafqaz İncəsənəti Təşviq Cəmiyyətinin təsisçilərindən biri Riçard Karl Sommer olmuşdur. Onlar gənc qızda böyük yaradıcı potensialın olduğunu görərək onu bu istiqamətə yönəldirlər. Sommerin Qafqaz İncəsənəti Təşviq Cəmiyyətində dərs dediyi qrupda Qeysər yeganə qız tələbə idi. Təhsilini Moskvada davam etdirəcəkdə, lakin atası vəfat etdiyinə görə yaranan çətinliklər üzündən bu arzusu gerçəkləşməmişdir...

Rəssamın dövrümüzə az sayda əsərləri gəlib çatıb. Yaratdığı əsərlərin bir qismi Azərbaycan Milli İncəsənət Muzeyində mühafizə olunur. Əsərləri əsasən qrafika və dəzgah rəngkarlığını əhatə edərək kömür, tuş, sulu boya, eləcə də yağlı boya ilə ərsəyə gəlib. "Küpeğirən qarı", "Ziyalı qadın", "Gürcü qızı", "Qoca keşikçi", "Ovcu", "Yanğınsöndürən", "Azərbaycan ziyalı" və s. rəsmləri onun istedadından və rəngarəng obrazlar aləmindən xəbər verir. Antik qəhrəmanları əks etdirən rəsmləri isə realizm və onlara xas olan harmonik ifadə həllini nümayiş etdirir. Rəssamı mistik obrazlar da maraqlandırır. "Küpeğirən qarı"nın obrazı - qorxunc siması və xarakterini müəllif təxəyyülünün nəticəsi hesab etmək olar.

Qeysər xanım bir qadın kimi qəlbinin saflığını, incə duyğularını, sevgisini əsərlərində daha dolğun göstərməyi bacara bildirdi. Onun N.V.Qoqolun personajlarına həsr etdiyi məzmunlu, xarakterləri açan il-

lüstrasiyalari, eləcə də “İ.Qonçarovun portreti”, “Göl sahilində” mənzərəsi xüsusilə dəyərlı əsərlərindəndir. Ümumiyyətlə, o, öz əsərlərini hər zaman dövrün inkişaf tendensiyalarına uyğun yaradırdı. Lakin təəssüf ki, sağlığında əsərləri kifayət qədər təbliğ olunmayıb. Onlar yalnız məhdud sayda Qafqaz İncəsənəti Təşviq Cəmiyyətinin təşkil etdiyi tədbirlərdə sərgilənib. Qeysər xanım, həmçinin, Tiflisin ictimai həyatında fəal rol oynayan qadın keyriyyə cəmiyyətləri üçün afişa və plakatlar işləyib və hazırladığı afişalar xüsusilə bəyənilib. O, “Şərq qadını” jurnalına da bədii tərtibat vermiş və düşündürücü məzmununa malik illüstrasiyalar yaratmışdı.

Keşməkeşli həyat yaşamış Qeysər xanımın yalnız uşaqlıq dövrü qayğısız keçib. Hərbçi ailəsində dünyaya gələn Qeysər xanım ailə həyatını da hərbçi ilə qurub. Həyat yoldaşı Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin tanınmış hərbçilərindən polkovnik Şirin bəy Kəsəmənli olub. Şirin bəy onunla atasının etirazına rəğmən evlənmişdi. Çünki atası “bəy oğlu, yalnız bəy qızı alar” deyib “iki ayağını bir başmağa dirəmişdi”. Gənclər sevgilərini üstün tutaraq evləndilər və bəy oğlu öz ailə imkanlarından vaz keçərək zabıt maaşı ilə ailəsini dolandırdı. Lakin Şirin bəy Kəsəmənlinin vaxtsiz dünyasını dəyişməsi onların ailə sevincini yarıda qoyur.

Qeysər xanımın ikinci dəfə Zülfüqar Seyidbəyli ilə qurduğu ailə də xoşbəxt sonluqla nəticələnmişdir. Z.Seyidbəylinin 1937-ci ildə repressiyaya uğraması ilə əlaqədar Qeysər xanım da sürgün həyatı yaşamış və yalnız 5 ildən sonra bəraət almışdı. Sürgündə olarkən qoyub getdiyi qalan əsərləri isə məhv edilmişdi. Lakin bununla belə hər zaman tutunacaq yeri eyni imiş - övladları və sənəti...

Azərbaycanın qadın rəssamları arasında Əməkdar incəsənət xadimi Reyhan Topçubaşovanın (1905-1970) xüsusi yeri vardır. O, təsviri sənətin rəngkarlıq və qrafika sahələrində çalışaraq dəyərlı sənət əsərləri ərsəyə gətirmiş, həm də musiqiçi və pedaqoq kimi fəaliyyət göstərmişdi. Rəssam ilk təh-

silini H.Z.Tağriyevin Qızlar Məktəbində alıb.

Reyhan xanım məşhur həkim, cərrah Mustafa Topçubaşovla evliydı. Oğlu, Azərbaycanın digər tanınmış cərrahi, görkəmli tibb xadimi İbrahim Topçubaşov anası kimi yüksək bədii istedadla sahib olmaqla yanaşı, həm də gözəl mahnıların müəllifi kimi tanınır. Ailə vəziyyəti ilə əlaqədar konservatoriyada aldığı musiqi təhsilini yarımçıq qoyan Reyhan xanım sonradan özünü uşaqlıqdan meyl etdiyi rəssamlıq sahəsində tapır və Ə.Əzimzadə adına Azərbaycan Dövlət Rəssamlıq Məktəbində təhsil alır.

O, portret, məişət, mənzərə, natürmort janrlarında, tematik mövzularda əsərlər yaratmış, həmçinin, mahnı və rəqs ansambları üçün geyim eskizləri işləmişdi. 1936-cı ildən başlayaraq müxtəlif miqyaslı sərgilərdə iştirak edib. “M.Ə.Sabir” və “Q.Almaszadə” portretləri, “Köhnə bazar”, “Toy” və s. məişət mövzulu əsərləri, “Qız qalası”, “Dəniz”, “Mərdəkan motivi” mənzərələri və digər çoxsaylı kompozisiyaları rəssamın bədii dünyagörüşünü, özünəməxsus yaradıcılıq aləmini əks etdirir. Onun mənzərələrində Abşeronun özünəməxsusluğu ilə seçilən təbiəti mühüm yer tutur.

İstedadlı rəssamın diplom işi olan “Toy” adlı çoxfiqurlu əsəri xüsusilə məşhurdur. Burada o, Azərbaycan xalqının etnoqrafiyasında xüsusi yer tutan qədim toy ənənəsini təsvir edib. R.Topçubaşova qadın rəssamların əsərlərindən ibarət sərgilərin keçirilməsində təşəbbüskarlıq etmiş və ilk belə sərgi 1938-ci il martın 8-də təşkil olunmuşdu.

Reyhan xanım rəfiqəsi, istedadlı balerina Qəmər Almaszadəyə həsr olunmuş portretdə güclü və özünə inamlı bədii obraz yaradıb. Nizami Gəncəvinin “Xəmsə”sinə işlədiyi rəsmlərdə isə Reyhan xanım dahi şairin poeziyasına xas olan bədii-fəlsəfi ideyanı dərinləndirən mənimsəyərək peşəkarlıqla bədii tutum bəxş edib.

Milli rəssamlıq məktəbimizdə öz yeri olan, gözəl rəng duyumuna, füsunkar koloritə malik əsərlərin

müəllifi Vəcihə Səmədova (1924-1965) “rənglərin kraliçası” kimi tanınır. Cəmi 41 il yaşamasına baxmayaraq, bu qısa ömrə çox məhsuldar yaradıcı irs sığışdırmışdır. Onu da qeyd edək ki, Vəcihə xanım rəssamlıq tariximizə ilk rəngkar qadın kimi daxil olub.

İçərişəhərdə dünyaya gəlmiş kübar xanım əvvəlcə Ə.Əzimzadə adına Azərbaycan Dövlət Rəssamlıq Məktəbini bitirib, daha sonra isə V.İ.Surikov adına Moskva Dövlət Rəssamlıq İnstitutunda təhsilini davam etdirib. Onun diplom işi çox dəyərlı bir mövzudadır - “Üzeyir Hacıbəyli Azərbaycan bəstə-

karları arasında” (1951). Bu tablosu ilə peşəkar professor-müəllim heyətini sözlün həqiqi mənasında təəccübləndirir.

Belə bir istedadlı əldən verməmək üçün ona Moskvada qalmaq və karyerasını burada davam etdirmək təklifi gəlsə də, Vəcihə xanım vətənə qayıtmağa üstünlük verir və geri qalan ömrünü bütünlüklə sənətə həsr edir. O, həyat yoldaşı, istedadlı rəssam Lətif Feyzullayevlə birlikdə Azərbaycanın bütün bölgələrinə yaradıcı səyahət edərək yurdumuzun gözəl mənzərələrini, zəhmətkeş insanların obrazlarını yaradır, çoxsaylı etüdlər edirdi. “Kəpəz”, “Kür sahi-

li”, “Göy-göl” silsiləsi onun ecazkar hisslərlə dolu belə mənərə əsərlərindədir.

“Aktrisa Leyla Bədərbəylinin portreti” Vəcihə xanımın ən uğurlu işlərindəndir. Bu portret XX əsr Azərbaycan rəssamlığının ən gözəl örnəklərindən sayılır və rəssamın şöhrətini daha da yüksəldir.

“Geoloq Minirə Məmmədbəylinin portreti” də rəssamın seçilən işlərindəndir. Özünü hər dəfə gözəl kolorit ustası kimi təqdim edən rəssam burada gözəl mənərə fonunda ilk ali təhsil almış azərbaycanlı mühəndis qadının romantik tutumlu dolğun bədii obrazını yaradıb.

Bolqarıstana yaradıcı səfərindən xatirə qalan “Sofiya bazarında”, “Türk qızı”, “Sozopolun dənizdən görüntüsü”, “Tırnovo” və digər əsərlərində bu ölkənin təbiətinə, memarlığına, insanlarına həsr olunmuş rəngarəng kompozisiyalar əksini tapıb. V.Səmədovanın “Mahnı”, “Nişan aparlar”, “Toy günü”, “Kür qırağında”, “Xəbər gözləyənlər”, “İmtahandan əvvəl” kimi məşhur kompozisiyalarının hər biri yüksək dəyərə malik rəngkarlıq nümunələridir.

Təsviri sənətimizdə yaratdığı dərin məzmunlu əsərləri ilə məşhurluq qazanmış rəssamlardan biri də Əməkdar incəsənət xadimi Həyat Abdullayevdir (1912-2006). Janr və mövzu rəngarəngliyi ilə seçilən yaradıcılığa malik Həyat xanım Dərbənddə anadan olub. Atası, tanınmış balıq sənayeçisi Həmdul-

la Abdullayev güllələndikdən sonra Qazaxıstanda sürgün həyatı yaşayıb.

İ.Y.Repin adına Rəssamlıq, Heykəltəraşlıq və Memarlıq İnstitutunun “Heykəltəraşlıq” fakültəsində təhsil alan Həyat Abdullayevanın əsərləri arasında kiçik plastika, memorial abidələr, baryef və monumental heykəlləri görə bilirik. Bir çox tanınmış ədəbi xadimləri, sadə insanları, analıq, sevgi kimi əbədi mövzuları öz əsərlərində əbədiləşdirib. Duyğulandırıcı lirizmin qabarıq ifadəsi onun əksər əsərlərinin başlıca mahiyyətini təşkil edir.

“Xurşidbanu Natəvan”, “Analıq”, “Lay-lay”, “Gənclik” onun lirik məzmunu, mükəmməl plastika malik əsərlərindəndir. “Lay-lay” əsərində öz övladını ayaqları üzərində yatızdırmağa çalışan gənc ana obrazı poetik şəkildə, təbii hiss və həyəcanla təsvir edilib. Bu əsər heykəltəraşlığımızda ana sevgisini tərənnüm edən ən gözəl kompozisiyalardan biridir.

Həyat Abdullayeva dahi Nizaminin “Yeddi gözəl” poemasının qəhrəmanlarını əks etdirən keramik heykəllərində hər bir obrazı, gözəli, aid olduğu xalqa, onun geyim və adət-ənənəsinə xas cəhətlərlə ustalıqla yaradıb.

Ağacdan işlənmiş “Sevgililər” əsəri də Həyat Abdullayevanın ənənəvi lirizmi ilə seçilən plastika nümunələrindəndir. Əsərin ümumi görüntüsü dünya heykəltəraşlığında məşhur olan O.Rodenin “sevgililəri” ilə anim yaratsa da, bütünlükdə, kompozisiya həllinin orijinallığı ilə seçilir.

Azərbaycanın qadın sənətkarları haqqında danışarkən, görkəmli qrafik, təsviri sənətimizdə xüsusi yeri olan Xalq rəssamı Maral Rəhmanzadədən (1916-2008) söz açmaq mümkün deyil. O, gələcəkdə sevimli mövzusu olacaq neft buruqlarının fontan vurduğu, Bakının kapitalistləri, xeyirxah məsənatları ilə şöhrət qazandığı dövrdə dünyaya gəlib. Mərdəkanda doğulmuş Maral xanım zərgər Yusifin qızı idi. Ana tərəfdən nənəsi çox bacarıqlı xalçaçı idi və o, bütünlükdə, sənətkarlarla əhatə olunmuş-

du. İstedadlı uşaqların olduğu ailədə Maral ikinci uşaq idi və rəssamlığa böyük həvəs göstərirdi. Bacısı Məryəm gözəl geyimlər hazırlayıb, digər bacısı Əməkdar incəsənət xadimi Xanım Əbdürrəhmanova isə memar olur. Xatırladaq ki, Fuad Əbdürrəhmanov “Azad qadın” heykəlini həyat yoldaşı Xanım bənzər yaradıb. Qardaşı Kamal nəqqaşlıqla məşğul olurdu. Bir çox binalara, həmçinin, Akademik Milli Dram Teatrına tərtibat verib. Daha bir bacısı - Cəmilə Mahmudova musiqi sənətini seçmiş və bəstəkar Emin Sabitoğlu ilə ailə qurmuşdu. Digər qardaşı Vaqif də heykəltəraş oldu. Göründüyü kimi, bu ailədə hər kəs sənətlə bağlı idi.

Qeyd edək ki, Maral Rəhmanzadə qrafika sahəsi ilə peşəkar şəkildə məşğul olan ilk rəssamlarımızdandır. O, rəssamlıq təhsilini Azərbaycan Dövlət Rəssamlıq Məktəbində və V.İ.Surikov adına Moskva Dövlət Rəssamlıq İnstitutunda alıb. Onun müəllimləri V.Serov, L.A.Bruni, V.A.Favorski kimi peşəkarlar olub. M.Rəhmanzadə Moskvada görkəmli rəssam Səttar Bəhlulzadə ilə birgə təhsil almışdı.

Haqlı olaraq deyilir ki, Maral Rəhmanzadənin əsərlərini bütünlüklə sərgiləmək mümkün olsaydı, bütöv bir Azərbaycan mənərəsi yaranardı. Lakin yaratdığı bu əsərlər heç də asan başa gəlməyib. Onların arxasında böyük zəhmət və davamlı yaradıcılıq axtarıları dayanır. Maral xanım ağır sənaye əməyinin təcəssümü olan Neft Daşlarına və keçilməz qayalarla əhatələnmiş dağ kəndi Xınalığa yaradıcılıq səfərləri etmiş ilk rəssamlardandır. Demək olar ki, ölkəmizi qarış-qarış gəzib, gələcək əsərləri üçün zəngin təsvir materialı toplayıb. Əsərlərində yurdu muza, onun gözəlliklərinə vurğunluq və çətinlikləri dəf etmək əzmini görürük.

Rəssamın akvarel və yağlı boya ilə işlədiyi “Bizim Xəzərdə” seriyasından “Estakada”, “Ərzəq gətirdilər”, “Neft Daşları” seriyasından “Çənlər”, “Azərbaycan neft diyarıdır”, “Dəniz neftçilərinin tərənnümü”, “Aylı gecə” və bir sıra digər əsərlərində ağır neftçi əməyinin qürurvericiliyi, sənaye mənərə-

rəsinin poetikası əksini tapıb.

Azərbaycan qadını, doğma təbiətin təsviri, qədim adət-ənənələrlə yaşayan insanlar onun rəngli linoqravürə silsilələrinin əsas mövzunu təşkil edir. Milli-etnoqrafik xüsusiyyətlərin təcəssümü ilə seçilən "Bizim qızlar", "Mənim bacılarım", "Doğma vətənim", "Azərbaycan" və s. buna parlaq misal ola bilər.

Onun yaradıcı istedadı müxtəlif sahələrdə özünü aşkar edirdi. Kitab illüstrasiyası bunlardan biri idi. "Azərbaycan nağılları", Xətəinin "Dəhnamə", Heyran xanımın "Qəzəlləri" nə mətni ifadə edən və ona əsl yaradıcı münasibətlə seçilən rəsmlər yaratmışdı.

Maral xanım öz gözəlliyi ilə də çoxlarına ilham verib. Nizami Gəncəvi adına Milli Azərbaycan Ədəbiyyatı Muzeyinin eyvanında qoyulmuş "Natəvan" heykəlinə Y. Tripolskaya görkəmli şairəni Maral xanımın obrazında təsvir edib.

Azərbaycan rəssamlığında özünəməxsusluğu ilə seçilən xanım rəssamların ön cərgəsində Elmira Şahtaxtinskaya (1930-1996) adı çəkilir. O, görkəmli kimyaçı alim, akademik Həbibulla Şahtaxtinskının ailəsində dünyaya gəlib. Elmira xanımın əsl Naxçıvanın Şahtaxtı kəndindəndir. Bildiyimiz kimi, çox dəyərli elm xadimləri, məşhur insanlar çıxıb bu nəsilədən və kəndin adını soyad kimi götürüblər. Elmira xanım da, öz torpağından böyük güc və enerji alırdı.

İxtisas təhsilini Əzim Əzimzadə adına Azərbaycan Dövlət Rəssamlıq Məktəbində bitirdikdən sonra V.İ. Surikov adına Moskva Dövlət Rəssamlıq İnstitutuna daxil olur və burada professorlar M.M. Çeremxın və N.A. Ponomoryovdan dərs alır. 1956-cı ildə təhsilini tamamlayan Elmira xanım təbiət, həyat və insan vürğünü idi. Uca dağları, yaşıl meşələri, zümrüdü Xəzəri vəsf edən əsərlərində həyat eşqinin çox güclü olduğu görünür.

Elmira Şahtaxtinskayanın əsərlərindəki insanlar öz mənəvi mühitləri, iç dünyaları, milli ənənələrlə baş-başa qalmış məzmunadırlar. "Yaşıl ağac" sil-

siləsinə aid olan əsərlərində dərin mənə ilə rastlaşırıq. Burada iri rüşələri olan böyük gövdəli ağaclarla xalqın qədim köklərə bağlılığına işarə edilir. Köklü qoca ağaclar həyatın özünü - mahiyyətini əks etdirir. Daha çox naturadan işləməyi sevən rəssam Şuşa, Şəki, Naxçıvan və yurdumuzun digər guşələrini etüdlər, sulu boya ilə işlənmiş rəsmlərlə əks etdirmişdir.

Elmira Şahtaxtinskaya xalqın adət ənənələrini, milli bayramlarını əks etdirdiyi Novruz silsiləsində, "Qutab" əsərində kişərti-dekorativ bədii həll və nikbin koloritlə ifadə olunmuşdur.

Bu yerdə qeyd edək ki, Azərbaycanın tanınmış rəssamı Oqtay Sadıqzadə ilə Elmira xanım yalnız həyat yoldaşı yox, yaxın dost və sirdaş, bir-birləri ilə sənət söhbətləri, mübahisələri aparən yaradıcı şəxsiyyətlər olublar.

Elmira Şahtaxtinskayanın 1988-ci ildə Moskva-da "Azərbaycan - qədim mədəniyyət diyarıdır" adlı böyük sərgisi açıldı. Plakatlarda silsiləsinə daxil olan və Azərbaycanın tanınmış elm, ədəbiyyat, incəsənət xadimlərinin, sanki təsviri ensiklopediyasını təşkil edən portretlərini o, yenidən yağlı boya ilə işləyərək bu 27 tablonu Moskva sərgisində ictimailəşdirdi. Buraya N. Tusi, Ə. Marağayi, M. Gəncəvi, İ. Nəsimi, N. Gəncəvi, Ə. Nəvai, Q. Təbrizi, Ş. İ. Xətai, M. Füzuli, Ə. Naxçıvani, S. Məhəmməd, Ü. Hacıbəyli, H. Cavid, S. Vurğun, S. Bəhlulzadə, Q. Qarayev, F. Əmirov və digər məşhur şəxsiyyətlərin portretləri daxildir.

Etiraf edək ki, heykəltəraşlıqla çox zaman kişilər məşğul olublar. Lakin öz zərif çiynlərini sözün həqiqi mənasında bu ağır yükün altına qoymuş istedadlı qadın heykəltəraşlarımızın da olması fərh doğurucudur. Belə sənətkarlardan biri Azərbaycanın Əməkdar rəssamı Elmira Hüseynova (1933-1995) olub. Kiçik ölçülü dəzgah plastikası ilə yanaşı, həm də monumental heykəltəraşlıq istiqamətində çalışmaq ilə öz qadın gücünü, yaradıcı dühasını sübuta yetirib.

E.Hüseynovanı sənət aləmində tanıdan işləri çoxdur - “Əsmərin portreti”, “Səttarın portreti”, “Ailə”, “Fəhlə” və digər onlarla əsərlər. Uşaqılıqdan sənətə böyük məhəbbət bəsləyən Elmira xanım Ə.Əzimzadə adına Azərbaycan Dövlət Rəssamlıq Məktəbini və 1960-cı ildə isə İ.Y.Repin adına Sankt-Peterburq Rəssamlıq, Heykəltəraşlıq və Memarlıq İnstitutunu bitirib.

Onun yaratdığı qəhrəmanlar xalqımızın tanınmış ictimai, maarifpərvər insanları, alimləri, ədəbi xadimləri, müharibə qəhrəmanları və sadə zəhmətkeş insanları idilər. Həyat yoldaşı böyük Azərbaycan rəssamı Toğrul Nərimanbəyov və qızı Əsmərin (tanınmış rəssam Əsmə Nərimanbəyova) də yadda qalan obrazlarını yaradıb.

Həmçinin, Azərbaycan ədəbiyyatının görkəmli nümayəndələri Cəfər Cabbarlı və Rəsul Rzanın qəbirüstü abidələrini, böyük maarifçi Həsən bəy Zər-dabinin hazırda İçərişəhərdə yerləşən heykəlini işləyib. Hansı ifadə tərzini seçməsinə baxmayaraq, o, xarakteri düzgün çatdırırdı. “Toğrulun portreti”, “Rəsul Rzanın portreti”, “Səttarın portreti”, “Tələbənin portreti” bu qəbildən olan əsərlərindəndir. Romantik duyğulara malik “Ailə” kompozisiyası, “Cəfər Cabbarlı”, “Əsmərin portreti” Azərbaycan heykəltəraşlığına bəxş edilmiş dəyərli nümunələrdir.

Azərbaycan incəsənətində fərqli sənət üslubu olan qadın rəssamlar içərisində Sara Manafovanın (1932-2007) öz yeri vardır. Yaradıcılığa 1960-cı illərdə başlayan S.Manafova ixtisas təhsilini Ə.Əzimzadə adına Azərbaycan Dövlət Rəssamlıq Məktəbində və Tiflis Rəssamlıq Akademiyasında alıb. O, həm də Azərbaycan televiziyanın ilk diktorlarından olub.

Daha çox romantik, eləcə də mistik xarakterə malik əsərlərin müəllifi Azərbaycan rəngkarlığının qədim ənənələrindən yararlanaraq onu yeni bir tərzdə ərsəyə gətirib. Gözəllik, sevgi, səmimi hiss və duyğular onun əsərlərinin ayrılmaz hissəsidir. Onu

mistik Şərq romantizminin parlaq nümayəndəsi adlandıırırlar. Sara xanım daxilən çox azad, romantik bir rəssam idi və qəlbindən gələn mövzuları işləyirdi. Özünüifadə azadlığı onu hər zaman fərqləndirən əsas keyfiyyətlərdən olub.

“Heç vaxt traktorçu, kolxozçu çəkməmişəm. İdman mövzusunda, idmançıların gözəl bədənlərini çəkmişəm. Uşaqları da çəkməyi sevmişəm. Həyatımın faciəvi dövründə ölmək istədiyim üçün özümə qəbir, başdaşı çəkirdim. Mənə maraqlı idi, o, necə görünəcək? Müharibə gedən illərdə emalatxanada işiq olmayanda, küçəyə çıxmağa qorxduğum vaxtlarda heyvan kəllələriylə səhra çəkmişəm” - bu, fərqli bir sənət aləminə, onun mahiyyətini dərinlən anlayan təfəkkürə malik rəssamın özünü və yaradıcı kimliyini ifadə edən yaşantılarıdır.

Bədii həlli “Qacar üslubu” ilə səsleşən portret - obrazları Sara Manafovanın əsərlərində özünəməxsus bədii və estetik prinsiplər əldə edərək, sanki yənidən “zühur” etmiş kimi görünürlər. Əlində şam tutmuş, zərif tül arxasında imiş kimi görünən və onun bir çox əsərlərinə xarakterik olaraq pastel tonlarda təsvir edilmiş “Avtoportret”i Şərqin sirli dünyasından boylanan və özündə dərin mənaları ifadə edən obrazı canlandırır.

Miniatur üslubu və Qərb modern sənət üslublarının uğurla qovuşduğu dekorativ, milli memarlıq abidələri ilə, rəngarəng şanapipiklə, gözəlilməz obrazlarla süslənmiş, parlaq koloritli kompozisiyalar onun zəngin daxili dünyasının ifadəsidir. “Tütək çalan qız”, “Qız və quş”, “Qızımın portreti” əsərlərində isə yeni portret üslubu ilə - real və alleqorik, fantastik təsvir metodunun birlikdə işlənməsi ilə qarşılaşırıq.

Rəssamı bədənini tatu (mandala) və persinqlə bəzəyən, bu prosesin verdiyi ağrıya dözən insan psixikası çox maraqlandırır, bu mövzuya həsr olunmuş əsərlər yaradırdı və burada məsələ qınayıcı baxışla yanaşmaq yox, onların özünüifadə azadlığını göstərmək idi.

Azərbaycan qrafika sənətinin tanınmış xanım nümayəndələrindən biri olan Bəyim Hacıyeva da öz sənət dünyasını yarada bilib. Görkəmli rəssam Qorxmaz Əfəndiyevlə həyat yollarını birləşdirmiş Bəyim xanımın bütün ömrü sənətlə əhatə olunmuşdu. Orijinal dəst-xəttə malik rəssamın yaradıcı dünyasında uşaqlara sevgi ən önəmli yerlərdən birini tuturdu.

Ağ-qara və rəngli rəsmlərinin sevimli qəhrəmanları olan uşaq obrazları vasitəsilə o, öz yaşantılarını, hiss və duyğularını çox gözəl, poetik şəkildə ifadə etmişdi. “Bacılar”, “Uşaqları qoruyaq”, “Fərəh” və digər qrafik əsərləri təmiz hiss və duyğularla yüklənmiş, saf uşaq dünyası kimi gözəl təsiredici qüvvəyə malikdir.

“Birinci sinif şagirdləri”, “Yay”, “Qış” kimi müxtəlif dövrlərdə işlənən qrafik silsilələrində oxşar bədii xüsusiyyətlərə əsaslanan peşəkar üslubun ifadəsi duyulur. Ağ-qara rəsmlərin ustası olan xanım rəssamın rəngkarlıq tabloları da füsunkar koloritə sahibdir. “Mənzərə”, “Günəbaxanlar”, “Kənd evi”, “Xəyal” və digər mənzərə rəsmlərində rəssam təfəkkürünə xas olan epiklik lirik təsvir vasitəsi ilə görüntüyə gətirilir.

Onun qrafikasını digərləri ilə səhv salmaq mümkün deyil və bu üslub yalnız ona məxsusdur. Qrafik həlli əksər zaman şərtidir və rəssam konkretliyə o qədər də önəm vermir. Qızları Adilə və Fövziyə sevimli kiçik qəhrəmanları idi və onların yaradığı rəsmlərdə onların böyümə proseslərini izləmək mümkündür.

Ağ-qaranın kəskin təzadına əsaslanan orijinal rəsm üslubu, qara konturlu siluətlərlə obraz yaratma bacarığı, nağil qəhrəmanları kimi sevimli və uşaqlara xas təmiz hiss və sadələvhlüyün mövcud olduğu əsərlər rəssamın özünəməxsus tərzində bəhs edir...

Xalq rəssamı Güllü Mustafayeva (1919-1994) da adı ilk olaraq yaratdığı uşaq rəsmləri ilə yada düşür. O, həmçinin, uşaq obrazları ilə yanaşı, mənzərə,

natürlər, tematik janrdə yaradılmış gözəl əsərlərin müəllifidir. G.Mustafayeva ölkəmizdə müstəqil dövlətin mövcud olduğu 1919-cu ildə dünyaya gəlib, lakin Azərbaycanda deyil, Türkmənistanın Cərcö şəhərində. Rəssamın əslən Şamaxıdan olan ailəsi dəhşətli zəlzələdən sonra oraya köç etmişdi. Atası M.Ə.Sabirin yaxın qohumu, anası isə S.Ə.Şirvani ilə eyni nəsiləndə olublar. Hacı Naim Mustafa Türkmənistanda tanınan maarifçi şəxslərdən, xeyirxah insanlardan olub.

Güllü Mustafayeva sənətlə bütünleşmiş xanım idi. Rəssam olmaqla yanaşı, həm də musiqi duyumu var idi və övladlarının, tanışlarının söylədiyinə görə pianoda gözəl ifa edirdi. Həyat yoldaşı rəssam Həsən Haqverdiyev olub.

Güllü xanım səkkiz yaşında ikən ailəsi Bakıya köçür. O, ixtisas təhsilini 1938-ci ildə Azərbaycan Dövlət Rəssamlıq Məktəbində tamamlamış və daha sonra isə müstəqil yaradıcılıq fəaliyyətinə başlamışdı. Özünün də söylədiyi kimi, yaradıcılığının böyük hissəsini uşaqlara, balaca “dost”larına həsr edib. Onların şən və xoşbəxt dünyası G.Mustafayevanı həmişə cəlb edirdi. Bu əsərlər uşaqların məsum dünyası kimi təmiz, ürəkəcan, rəngarəng koloritlə işlənilib. “Rahilə”, “Aytən”, “Skripkaçı Sevinc”, “Leyla”, “Gülşən” və digər əsərlər buna nümunədir.

Rəssamın sənət təcrübəsinin zənginləşməsi və yaradıcılıq aləminin daha da rəngarəng olmasında Avropa və Tunisə etdiyi yaradıcı səfərlər də müstəsna rol oynayıb və səfərlərdən sonra “Paris, Opera teatri”, “Eyfel qülləsi”, “Ərəb qızı Lətifə”, “Tunisli məktəbli”, “Budapeştli qız”, “Dunay sahillərində”, “Macar aktrisası” kimi əsərlər ərsəyə gəlib. Onun məşhur rübai ustası, görkəmli şairə Məhsəti Gəncəviyə həsr etdiyi portret G.Mustafayevanın yaradıcılığında xüsusi yer tutur. Böyük bədii sənətkarlıqla işlənmiş portretdə Məhsəti yaradıcılığına xas olan lirizm və fəlsəfilik yanaşı çıxış edir.

“Mərziyyə Davudova”, “Şəfiqə Axundova”, “Səttar Bəhlulzadə”, “Abdulla Şaiq”, “Rəssam Ma-

ral Rəhmanzadənin portreti” və digər çoxsaylı portretlərində öz qəhrəmanlarının daxili dünyasına nüfuz etməyi bacarıb.

Güllü xanımın ailə həyatı keşməkeşli olub, həyat yoldaşı Həsən Haqverdiyev müharibə zamanı faşistlərə əsir düşmüşdü. Almaniyada mühacirlərin buraxdığı “Azərbaycan” qəzetinə bədii tərtibat verən rəssamın vətənə qayıdışı çox ağır cəza ilə nəticələnmişdi - “Xalq düşməni” damğası və Sibirə sürgün. Və bununla da ailənin çətin, ədalətsizliklərlə qarşılaşdıqları günləri başlayır. İki uşaqla tək qalmış Güllü xanım öz sənətinə sığınaraq həyatla mübarizə aparmağa, balalarını saxlamağa çalışıb və hətta “M.Gəncəvinin portreti”nə aldığı qonorarla Sibirə gedərək həyat yoldaşı ilə görüşməyə nail olmuşdu...

Qürurlu keçmiş malik Azərbaycan rəssamlıq ənənələrini bu gün fəaliyyətində uğurla davam etdirən istedadlı qadınlarımız da az deyil. Onlardan biri qobelen sənəti üzrə tanınmış rəssam Tamilla Abdullayevadır. Milli və gürcü rəssamlıq məktəbinin yetirməsi olan T.Abdullayeva kökləri uzaq keçmiş gedən bu qədim sənəti bu gün böyük yaradıcılıq sevgisi ilə davam etdirir. Rəssamın 40 ildən çox dövrü əhatə edən yaradıcılıq yolunu yaratdığı gözəl sənət nümunələri zənginləşdirib. Tiflisdə Qivi Kandareli kimi peşəkar qobelen rəssamından dərs alması, xalça sənətinin sirlərini böyük ustad Lətif Kərimovdan öyrənməsi yaradıcı dünyagörüşünün inkişafına təsir göstərmiş, lakin əldə etdiyi sənət təcrübələri ilə öz yolunu tapmağa müvəffəq olub.

T.Abdullayevanın əsərləri kəpənəklər, ağaclar, çiçəkli kompozisiyalar, mücərrəd əsərlər, “Qədim-Azərbaycan rəmzləri” kimi mövzularda işlənib. Təbiət motivli qobelenlərdə çiçək ətirli yaz, soyuq qış, isti, işıqlı yay, rəngarəng payız ovqatı olduqca vəhedici təbiiliklə, yüksək zövqlə, ecazkar rənglərlə, bədii tərəvətlə işləniblər. Onlarda həm də həyatdan qaynaqlanan düşündürücü fəlsəfə vardır...

Kəpənəklər Tamilla Abdullayevanın qobelenlərinin ayrılmaz bir parçasıdır. Təbiətin bu gözəl, incə, füsunkar rənglərə, naxışlara sahib, qısa ömürlü varlığı Tamilla xanımın əsərlərində özünə əbədiyyət qazanıb. Rəssam onları fərqli hərəkətlərdə, müxtəlif rəng çalarları ilə ya parlaq, emosional isti rənglərlə, ya da sakit rəng keçidləri ilə əks etdirir. Bu əsərlərin hər biri rəngkarlıq koloriti ilə yadda qalır.

“Çiçəklər” qobelen silsiləsi müxtəlif dövrlərdə və üslublarda yaradılıb. Bəzən bitki elementləri kontursuz, rəngli ləkələr kimi, rəngkarlıq əsərinə bənzər təsvir edilir. Bəzən isə gül-çiçək təsvirləri, əsasən də çöl çiçəkləri, günəbaxanlar realistik mənada əks olunurlar. Mücərrəd ifadə vasitələri ilə yaradılan qobelenlərdə isə real təsvirdən qrafik rəsmlərə keçid etmişdir. T.Abdullayevanın təsvir etdiyi gözəllikləri ilmə və rəng improvizələri ilə ifadə etməsi də onun digər istedadıdır. Bir çox hallarda hazır eskiz olmadan, yalnız ideyaya tapınan müəllifin improvizələri hesabına yaddaqalan əsərlər yarada bilməsi bunun təsdiqidir.

Zəngin istedadı Tamilla xanıma qobelenlə bərabər, xalça, parça eskizləri, zərgərlik işləri üçün dizayn variantları hazırlamağa da imkan vermişdir. Bu mənada “İslimibəndlik”, “Əfşan”, “Saxsıda güllər” xalçalarında rəng və ornament arasında çox gözəl bağlılıq qurmağa nail olduğunu vurğulamaq lazımdır.

Günay Mehdizadə müasir dövrdə gənc nəsli təmsil edən və yaradıcılığında milli ənənələri yaşadan rəssamlardandır. O, Azərbaycanın Əməkdar rəssamı, fərdi sənət yoluna malik Bəyim Hacıyevadan dərs alıb. Görünür, müəlliminin qədim və zəngin miniatur ənənələrinə bağlılığı, ona da gələcək sənət yolunun formalaşmasında mühüm təsir göstərmişdir.

Əsərlərini izləyərkən onun miniatur üslubunun bədii-estetik prinsiplərini, bu sənətə xas incə rəsm və plastikanı, kompozisiya quruluşunu, kolorit və rəng aləmini yaxşı mənimsədiyini müşahidə edirik.

“Ailə”, “Nar nağılı”, “Küpələr”, “Novruz”, “Rəqs”, “Mis qablar”, “Milli qablarla avtoportret” və digər çoxsaylı mövzu və süjetlərin rəngarəngliyi ilə seçilən əsərləri obrazlı-plastik həlli ilə seçilərək rəssamın xəyali və səmimi dünyası ilə harmonik ahəng yaradır. O, forma və üslub, ənənəvi kompozisiya ilə müasir obrazlar arasında sintez yaratmağa çalışır.

Günay Mehdizadə İzmirdə fəaliyyət göstərən “Azərbaycan qardaşlıq və işbirliyi dərneyi”nin fəxri üzvüdür. Onun kuratorluğu ilə iki qardaş ölkənin rəssamlarının həm Azərbaycan, həm də Türkiyədə sərgiləri təşkil olunub. “Rənglərin qardaşlığı” adlı sərgisi həm Bakı, həm də İzmirdə nümayiş olunaraq sənətsevərlərin böyük rəğbətini qazanıb.

Günay Mehdizadənin görkəmli dövlət xadimi, böyük lider Mustafa Kamal Atatürkə həsr etdiyi portretin onun yaradıcılığında xüsusi yeri vardır. Portret Türkiyə Cümhuriyyətinin qurucusunun Ankaradakı ev-muzeyində nümayiş olunur və ölkənin milli sərəvəti elan edilib. Maraqlı ideya-bədii həlli ilə seçilən portretdə Atatürk güclü lider və ölkəni parçalanmadan qurtaran, böyük cümhuriyyət qurmağı bacaran qətiyyətli sərkərdə kimi təsvir edilib. Atatürkün obrazı ön plana çəkilib, fonda isə onun adı ilə bağlı müxtəlif memarlıq abidələri təsvir edilərək maraqlı kompozisiya həllinə nail olunub...

Müasir Azərbaycan təsviri sənətinin gənc nümayəndələri içərisində öz yaradıcılığı və sənətə özünəməxsus baxışı ilə seçilən rəssamlardan biri də Günel Ravilovadır. Əslində, istedad ona ailəsindən ötürülüb. Günel ilkin sənət vərdişlərini evdə valideynlərindən və babası, qrafika üzrə tanınmış rəssam Əşrəf Məmmədovdan mənimsəyib. Kiçik yaşlarından müxtəlif sərgilərdə iştirak edib, bugünə kimi bir çox mükafat və diplomlara layiq görülüb.

Daha çox “nyü” janrında əsərlər yaradan Günel Ravilovanın əsas obrazı qadındır. Təsvir etdiyi qadınlar gözəl və cazibədardırlar, lakin onun üçün “ideal qadın” gözəllik kriteriyalarına cavab verən

yox, cəsarətli, hüquqlarını bilən, təhsilli, özünə inamlı xanımlardır. O incəsənətin sosial təsirindən də istifadə edir. Erkən nikahlara, qadın zorakılığına etiraz olaraq həmkarları ilə birlikdə layihələr həyata keçirir. 2011-ci ildə keçirilən “Qadınlara qarşı zorakılıq” adlı sərgidə “Başsız qadınlar” əsəri birinci yerə layiq görülüb və bugünə kimi rəssam bu aktual mövzuya öz sadiqliyini nümayiş etdirir.

Günel Ravilovanın sənətə öz münasibəti var və ideyalarını ifadə etmək üçün daima yeni formalar axtarır, yaratdığı obrazların hiss və duyğularını sərbəst şəkildə çatdırır.

İncə plastik həllə və lirik emosionallığa malik “Sevgi torlarında” əsərində sevgini simvolizə edən, çıpaq bədənini örtən qırmızı balıqla təsvir edilmiş gənc qadın “Kiklad idolları” kimi simasızdır.

“Cənnət anaların ayağı altındadır” müqəddəs kəlamı ilə eyni adı daşıyan tablonda isə müəllifin mövzuya həm hərfi, həm də rəmzi mənada yanaşdığını müşahidə edirik. Anaların ayaqları altında təsvir olunmuş “cənnət” günəşə bənzər sarı kürə şəklində, müxtəlif mənalar çıxara biləcəyimiz parlaq sonsuzluq içərisində təsvir edilib. O, naz-qəmzəli xanım xarakterini özizlənməyi sevən pişiklərlə müqayisə edir və portretlərində onların maraqlı tandemini yaradır.

Günel Ravilovanın əsərləri müxtəlif ölkələrdə - İtaliya, Xorvatiya, İspaniya, Türkiyə, Ukraynada və s. sərgilərdə maraqla qarşılanıb. O, Parisdə Luvr Muzeyinin Karusel zalında keçirilən ənənəvi “Art shopping” incəsənət festivalında (2016) ölkəmizi təmsil edib.

Azərbaycan təsviri sənətinin uzaq-yaxın keçmişinə salınan nəzər qarşılığında deyə bilirik ki, yaradıcılıqları barəsində yığcam məlumat verdiyimiz rəssam və heykəltəraşlar illərlə formalaşan milli bədii saxlancımıza layiqli töhfə verən sənətkarlardır. Onların əsərlərinin yüksək və özünəməxsus estetikaya malik olmaları ərəsəyə gətirilənlərin zaman-sızlığa qovuşduqlarını təsdiqləyir.

Həyat Abdullayeva: "Lay-lay"

Laylay dedim yatasan,
Qızıl gülə batasan.
Qızıl gülün içində
Şirin yuxu tapasan...

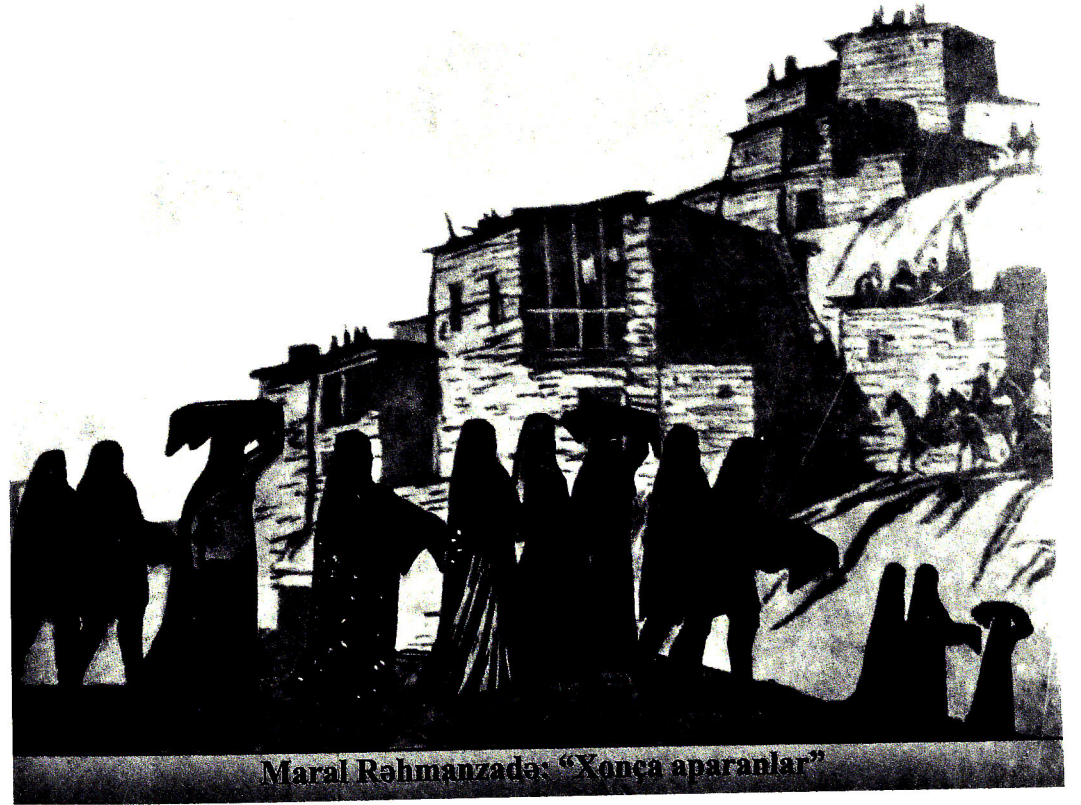

Reyhan Fındıbaşova: "Tilki"

Vəcihə Səmədova:
"Nəvə və İbadir bəylinin portreti"

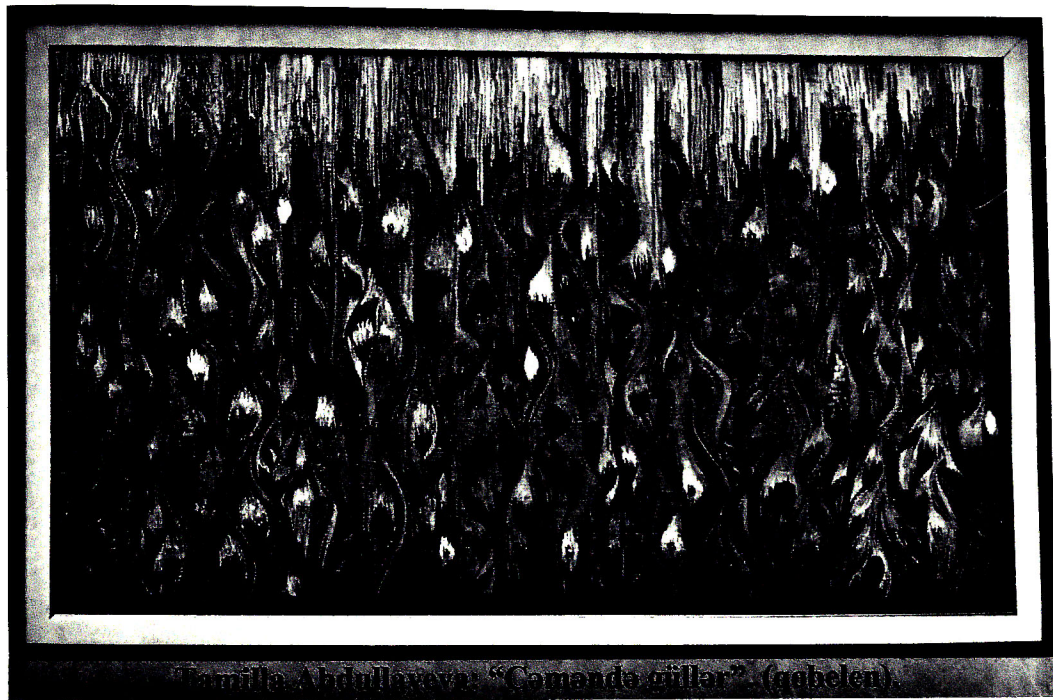
Elmira Hüseynova: "Aile"

Elmira Saldaxinskaya: "Qutub hisi"

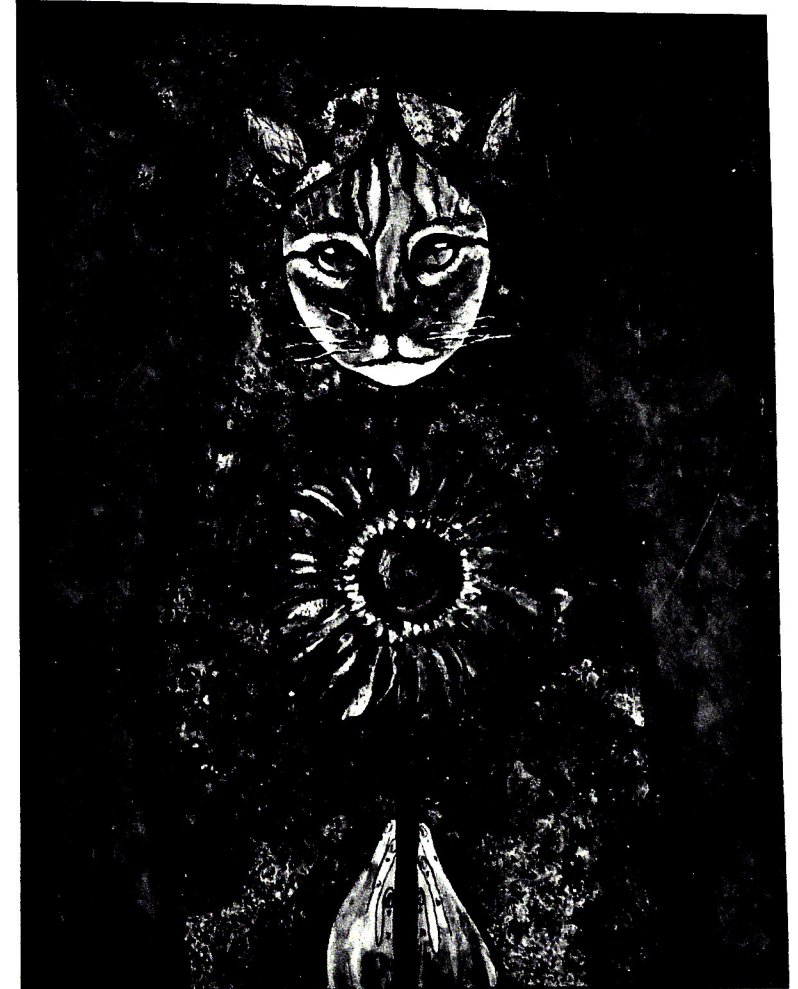
Sara Manafova: "İlham mənbəyi" (Muza)

Elmira Abdullayeva: "Comando gülləri" (rəbelen)

Əsra Rəfibəyli: "Çiçəklərin gözü çəkir intizar..."

Günəl Rəvilova: "Pişik"